

“MAVERAÜNNEHİR NEREYE DÖKÜLÜR?”

Arka sıralardan kalkan cılız parmağa, talim terbiyenin bu acımasız sorusuna Şair Ece Ayhan'ın verdirdiği yanıt “solgun bir halk ayaklanması çocuklarının kalbinedir” şeklindeydi. Maveräünnehir bugün, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki ‘çocukların kalbine’ dökülüyor olmalı, o halde. Çünkü onların başlattıkları ve bölgeye hızla yayılan özgürleşme ve demokrasi hareketi, özellikle Libya'ya yapılan uluslararası askeri müdahale sonrasında tescilli ‘solgun bir halk ayaklanması’dır artık.

Doç. Dr. Sedat AYBAR

Khas öğretim üyesi

SOLGUN BİR HALK AYAKLANMASI

Küresel krizin, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu etkilemesi birkaç kanaldan oldu. İhracatı ağırlıklı olarak Avrupa'ya yönelik olan Kuzey Afrika'nın, kriz nedeniyle Avrupa'daki talebin düşmesi sonucu ihracat gelirleri azaldı. Böylece kriz bölgeyi dış ticaret kanalı üzerinden sarsıntıya uğrattı. Ayrıca, küresel kriz, Kuzey Afrika'yı, gönderilen işçi dövizlerindeki azalma yüzünden de olumsuz etkiledi. Avrupa'ya, Magreb'den giden göçmenler de krizde işlerini ilk kaybedenlerdi.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki hareketlerin solgunlaşacağı, Tunus devrimine bir çiçek adı takılması denemesinden, ya da Mısır devrimini dünyanın demokratiğine çok güvendiği 'El Baradei' gibi bir lider ardında toplamak çabalarından da belliydi. Renkli ve çiçek isimli devrimler, bir lider ardında toplanan muhalefet; Ukrayna, Gürcistan, Romanya gibi ülkelerde başarılı olmuştu. Küreselleşmenin melankolikleştiği yığınlar için denenmiş semboller ve usuller, Kuzey Afrika ve Ortadoğu için de geçerli olabilirdi şüphesiz. Ancak, Libya'ya yapılan askeri müdahale 'demokrasi' talepleri etrafında oluşan özgürleşme hareketinin kimyasını bozdu, solgunlaştırdı.

En başlarda, Tunus'daki olayları tetikleyen insanlık onuruna sahip çıkmak için yapılmış olan bireysel protesto eylemiydi. Bunun ardından, Kuzey Afrika'daki nepotist-diktatöryel rejimlerin ne kadar çabuk destabilize olabileceğini gördük. Şüphesiz bu toplumsal olaylar, dönüşümler bir kaza, bir rastlantı sonucu gerçekleşmiyordu. Tunus örneğinde olduğu gibi olayları tetikleyen bireysel protestolar olabilirdi ancak herşey de bundan ibaret değildi. Peki bütün bu olup biteni nasıl anlamalı ve açıklamalıydık? Soyut bir demokratikleşme istemi, bir tek Amerikan ve İsrail bayrağı yakılmadan gerçekleşen bir rejim aleyhtarlığını Kuzey Afrika, Ortadoğu devrimini ne kadar açıklayıcı olabilirdi?

Bu türden protestoları takiben yükselen ve kökten değişim isteyen toplumsal huzursuzluğun anlaşılması ve açıklanması, iç ve dış ekonomi-politik sarmalını tarihi bir perspektife oturtmaktan geçiyor. Çünkü, bu bölgedeki anti-demokratik rejimler de bir rastlantı veya bir kaza sonucu ortaya çıkmış değil. Protestoların arka planını oluşturan işsizlik, fakirlik, umutsuzluk gibi sosyo-psikolojik durumların oluşmasına diktatöryel rejimlerin yaptığı katkı malum. Ancak pek de malum olmayan, bu diktatörlüklerin içerideki toplumsal başarısızlıklarına rağmen iktidara nasıl tutunabildikleri. Bu sorunun yanıtı bir yandan içerideki uygulamaların bir yandan da yapılan dış ittifakların doğasında saklı.

Üzerinde az durulan bir noktadan, yaşanan son küresel krizden başlayalım. Krizin, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu etkilemesi birkaç kanaldan oldu. İhracatı ağırlıklı olarak Avrupa'ya yönelik olan

Kuzey Afrika'nın, kriz nedeniyle Avrupa'daki talebin düşmesi sonucu ihracat gelirleri azaldı. Böylece kriz bölgeyi dış ticaret kanalı üzerinden sarsıntıya uğrattı. Ayrıca küresel kriz, Kuzey Afrika'yı, gönderilen işçi dövizlerindeki azalma yüzünden de olumsuz etkiledi. Avrupa'ya, Magreb'den giden göçmenler de krizde işlerini ilk kaybedenlerdi. Bunların gönderdikleri işçi dövizleri azaldı, pek çok ailenin mutlak yoksullaşmasına neden oldu. Kriz ayrıca bu ülkelerin önemli gelir kaynağı olan turizm sektöründeki hareketliliği de büyük oranda azalttı, gelirlerin düşmesine neden oldu. Son olarak, gıda ve enerji fiyatlarının yükselmesi bölgedeki fakir yığınları ve çalışanları olumsuz etkiledi, huzursuzlukları tetikledi.

Küresel krizin etkisinin bu kadar ciddi olmasının ardında yatan neden ise bölgede son 30 senedir uygulanmakta olan iktisadi politikaların bölgeyi kırılgan yapmış olması. Gerçi IMF, daha Şubat 2010'da "... bu politikalar sayesinde Mısır'ın krize çok dayanıklı çıktığını" söyleyerek orada uygulanan neo-liberal politikaları alkışlıyordu. IMF'ye göre "neo-liberal politikaları başarıyla uygulayan Mısır hükümeti ekonominin sağlamlığını arttırmış ve Mısır halkına nefes alma fırsatı sağlamıştı". Libya için ise, olayların patlak vermesinden bir gün önce yayınlanan IMF raporu, Libya'da yapılan özelleştirmeleri, dışa açılım politikasını övüyor, makro iktisadi dengelerin çok iyi olduğunu vurguluyor, sorun olarak ise sadece gençler arasındaki işsizliğe değiniyordu.

Örneğin, Mısır'daki iktisadi reformlar; hızlı bir iktisadi büyümeyi sağlarken, bir yandan da gelir dağılımını bozmuş, kayıt dışını ve işsizliği arttırmıştı. Geniş kesimler eğitim, sağlık ve genel toplumsal refah kriterlerine uygun olan toplumsal provizyonlara ulaşamaz hale geldiler. Başta Kahire olmak üzere büyük şehirlere göç arttı ve kayıt dışı sektörlerde çalışanların sayısı özellikle özelleştirme politikalarıyla bağlantılı olarak da patladı. Benzeri şekilde işsizlik sorunu, IMF'yle yapılan antlaşmalar çerçevesindeki özelleştirme politikalarıyla tüm bölgede daha da kötüleşti. Mısır'da kamuda çalışan iş gücü yarı yarıya azalırken, iş koşullarının kötüleşmesine, çalışan kesimlerin daha da fakirleşmesine neden oldu bu tarz özelleştirmeler.

Müslüman dünyasında ilk kez 'demokratik' bir kalkışma yaşandığı iddiası doğru değil. Kendiliğinden ve marjinden başlayan halk ayaklanmaları aslında bölgede bir hayli yaygın. Bunlarla baş edebilecek diktatörlüklerin uluslararası sistemden destek görmesinin nedeni belki de bu. Mısır'da ordunun rolünün de bu bağlamda ele alınması gerekiyor. Ordu, Mısır devletini ABD ile doğrudan bağlantılandığı ve geliştirdiği iktisadi ve siyasi ilişkilerle Mısır kapitalizminin yeniden üretimesinin de önemli bir aktörü. Başlamış olan özgürlük rüzgarlarının solgunlaştırılmasında Mısır ordusu tarafsız olamazdı ve olmadı da.

Bu noktada, IMF gözetiminde uygulanan iktisadi reform paketlerinin bölgedeki rejimleri dünyaya eklemeyen ABD ve AB ile geliştirmiş oldukları ittifaklarla ilgili olan bölümünü analize katmamız gerekiyor. Çünkü, bu bölgedeki gelişmelerin belli bir perspektife oturtulması, ABD'nin bölgedeki rolüne, bölge devletleri ile geliştirdikleri ilişkilere, bölge devletlerinin de ABD'yle geliştirdikleri ilişkiler bağlamında birbirleriyle geliştirdikleri ilişkilere değinmeden eksik kalacaktır.

Şüphesiz bölgenin istikrarlı olması isteğinin ardında ABD ve AB'nin kendi iç istikrarlarının sağlanması var. Halen hazırda petrole bağımlı olan ülkeler petrol fiyatlarının muayyen bir bant içinde dalgalanmasını arzuluyorlar. Ancak bu arzulanan bir sonuç, bölgenin istikrarlı olmasının nedeni değil. Bölgenin istikrarlı olması, bölge ülkelerinin ABD, AB, İsrail ve birbirleriyle geliştirdikleri daha karmaşık bir ilişkiler ağına bağlı. İsrail ve Arap diktatörlerin birbirleriyle geçinmesi ABD için bu yüzden önemli. Bu yüzden İsrail lobisinin ABD'nin politikalarını belirlediği üzerine dayalı bir analiz zayıf kalmaya mahkum. Bu karmaşık ilişkiler belli bir denge oluşturuyor. Libya'da silahların konuşmaya başlamasıyla bu ülkelerin kendi aralarındaki rekabetin başka bir düzeye taşınması kaçınılmaz görünüyor. Fildişi Sahili'nde başlayan iç savaşla Libya'da Fransa'nın arka plana itilmesi arasında bir bağlantı bulunup bulunmadığını zaman gösterecek elbette. Libya dışarıdan müdahale ile bölünmeye itiliyor, dengeler bozuluyor, yeniden kuruluyor.

Öte yandan, diğer Arap ülkelerinin kontrol edilmesi popüler hareketlerin başlatılması daha kolay olduğu için, güç. Aslında, oryantalist görüşün son zamanlarda yaygın olarak duyurduğu gibi, Müslüman dünyasında ilk kez 'demokratik' bir kalkışma yaşandığı iddiası doğru değil. Kendiliğinden ve marjinden başlayan halk ayaklanmaları aslında bölgede bir hayli yaygın. Bunlarla baş edebilecek diktatörlüklerin uluslararası sistemden destek görmesinin nedeni belki de bu. Mısır'da ordunun rolünün de bu bağlamda ele alınması gerekiyor. Ordu, Mısır devletini ABD ile doğrudan bağlantılandığı ve geliştirdiği iktisadi ve siyasi ilişkilerle Mısır kapitalizminin yeniden üretimesinin de önemli bir aktörü. Başlamış olan özgürlük rüzgarlarının solgunlaştırılmasında Mısır ordusu tarafsız olamazdı ve olmadı da.

Bölgenin istikrarı için, İsrail'i diğer Arap devletleriyle neo-liberalizm kanalları üzerinden bağlantılandıran ABD'nin bunu gerçekleştirmek için bulduğu iki yol var:

Bunlardan birincisi bölge ülkelerinin yukarıda bahsedilen iktisadi reformları, IMF gözetiminde gerçekleştirerek yapısal değişimlerini tamamlamaları. Bu itkinin ardında, iktisadi yapıları birbirine benzeşen ülkelerin bölgesel siyasi tercihlerinin de birbiriyle uyumlu olacağı ve böylece istikrara katkı yapacağı beklentisi bulunuyor. İkinci yol ise, İsrail ve Körfez ülkeleri başta olmak üzere bölgedeki tüm devletleri tek bir iktisadi bölge içinde buluşturması yolu. Böyle bir birlik ABD hegemonyasında gerçekleşebilirdi ancak. ABD bu hedefe ulaşmak için bölgedeki Arap ülkeleriyle bir dizi Serbest Ticaret Antlaşması imzaladı. Fas, Bahreyn, Oman, Ürdün ve Mısır gibi ülkelerle serbest ticaret ilişkileri inşa etti. Böylece mal ve hizmetlerin bölgede serbest dolaşımını sağlarken belli bir barış ortamı oluşturacaktı. Bu anlaşmalar İsrail mallarının boykot edilmesi de engelledi. Büyük Ortadoğu Projesi olarak bilinen bir sürecin başlangıç oluşumuydu bu antlaşmalar.

Libya, Mısır ve Ürdün'ün durumunda ise Qualified Industrial Zone (QIZ) olarak bilinen bölgelerin kurulması vardı. Mısır'da QIZ'lar, orada faaliyet gösteren 800 civarındaki şirketle daha çok tekstil konusunda uzmanlaşmış durumda. Buralardan ABD'ye gümrüksüz ihracat yapılıyor ama bu ayrıcalıktan faydalanmak için yapılan ihracata konu olan malların üretiminde girdi olarak kullanılan ithal mallarının yüzde 12'sinin İsrail menşeli olması gerekiyor. 2005-2008 arasında Mısır'ın ABD'ye yaptığı toplam ihracatın yüzde 40'ı QIZ'lardan yapıldı.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki tek tek ülkelerin iç siyasi dinamikleri öylesine köklü ve belirleyici bir şekilde dış ekonomik ilişkilerle bağımlı hale gelmiş ki, bölgede gerçek anlamda bir demokratikleşmenin gerçekleşmesi, bu ülkelerin ABD, AB ve İsrail ile ilişkilerini gözden geçirip, barış ve demokrasi temelinde yeniden tanımlamaktan geçiyor. Ateşli silahların konuştuğu bir ortamda ise solgunlaşan her zaman gerçeklik, barış, demokrasi ve özgürlük oluyor.